

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-27>

УДК 81'25

Уманець Р.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ АТРАКТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАГОЛОВКІВ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ РОЛЬФА ДОБЕЛЛІ «МИСТЕЦТВО ГАРНОГО ЖИТТЯ»)

Анотація. У статті розглядаються лексико-граматичні та стилістичні особливості заголовків (назв глав чи розділів художньої літератури); визначаються перекладацькі труднощі та способи їхнього вирішення при перекладі. Встановлюється, на яких мовних рівнях формується інтригуюча привабливість заголовків (лексичний, синтаксичний), розглядаються стилістичні особливості на кожному з рівнів; визначається які функції несуть назви глав книги. Виділяються стилістичні засоби для створення атрактивності заголовка та способи їхньої передачі українською мовою. Детально розглядаються способи відтворення основних функцій заголовків. Результати дослідження можуть бути використані у курсах «Теорія перекладу», «Практика перекладу», «Стилістика німецької мови», «Порівняльна стилістика».

Ключові слова: переклад заголовків, способи перекладу, антитеза, художній переклад, атрактивна функція.

Umanets Ruslana

Taras Shevchenko National University of Kyiv

REPRODUCING TITLE ATTRACTIVE FUNCTIONS IN FICTION (BASED ON THE BOOK OF ROLF DOBELLI «DIE KUNST DES GUTEN LEBENS»)

Summary. The article presents the lexical and grammatical and stylistic features of headings (titles of chapters in fiction). The article is determined by the necessity to classify translation techniques of reproducing the title attractive functions in literary translation; by the need to further studies of the translator's role in the process of translating the title/subtitle and by absence of the translating studies dealing with reproducing the title attractive functions in German-Ukrainian translation. It is described at which language levels the intriguing appeal of headings (lexical, syntactic) is formed, stylistic features of each level are considered; it determines which functions bear the names of the chapters of the book. Stylistic means are allocated for creating the attractiveness of the title and the ways of their German-Ukrainian translation. The ways of reproducing the main functions of the chapter heading are determined. The key stages of the translation process are singled out: a) pretranslation analysis, during which the translator familiar with the works of the author seeks to identify the key features of the individual style (this process is simplified because the author is alive, the translator can contact him); b) translation analysis, when the invariants of translation are determined, which are subordinated to core functions of the text (on the contents level; on the formative level – rhythm, rhyme, syntax, stylistic features; on the pragmatic level – the effect of attractiveness; c) choosing the ways and means of translation. The translational strategies and tactics include: domestication, translation of the vocabulary with increased degree of emotionality by using the neutral vocabulary. The practical value of the research is accounted for the possibility of using the results in practical translation and in teaching translation, mainly in the course of the theory and practice of literary translation.

Keywords: title translation, means of translation, antithesis, literary translation, attractive function.

Перше, що кине́ться в очі потенціальному читачеві (а, значить, – покушцеві) книги після обкладинки з назвою, – зміст книги. Навіть найприскіпливіші читачі будуть вивчати форзац, передмову та післямову потім. Кожен автор це розуміє, і, прагнучи якомога більше розширити коло зацікавлених книгою осіб, призове весь свій письменницький талант, щоб вигадати найпривабливішу назву книги, а слідом за нею інтригуючі назви глав. Відповідно, одне з найголовніших завдань перекладача, а потім і редактора книги – підійти творчо при перекладі цих двох аспектів, намагаючись максимально близько до адекватності перекладу, при цьому обов'язково враховуючи лінгвокультурні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Назву глави у художньому тексті можна прив'язати за своїми функціями із заголовком у публіцистиці. Заголовок був об'єктом цілої низки досліджень. Наукові розвідки провели багато науковців, серед них: Л. Бойко, А. Коваленко, О. Косенко, С. Потапенко, О. Богданова, О. Белінська.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте особливості відтворення атрактивної функції заголовка в художній літературі в мовній парі німецька-українська ще

мало досліджені. Отримані результати можуть бути використані у курсах «Теорія перекладу», «Практика перекладу», «Стилістика німецької мови», «Порівняльна стилістика».

Мета статті полягає в аналізі лексико-граматичних та стилістичних особливостей заголовків (назв глав чи розділів художньої літератури); у визначенні перекладацьких труднощів та способів їхнього вирішення при перекладі.

Матеріалом статті слугує книга Рольфа Добеллі «Мистецтво гарного життя» (Переклад з німецької: Андрій Уманець, Руслана Уманець). Вона складається з 52 глав, кожна з яких має ще й підзаголовок.

Цілі статті. Виходячи з поставленої мети слід визначити:

– на яких мовних рівнях формується інтригуюча привабливість заголовка/підзаголовка у мові оригіналу, та чи досягається адекватність перекладу саме із застосуванням стилістичних особливостей мови перекладу на тих же рівнях;

– які функції несуть в собі заголовки/підзаголовки книги «Мистецтво гарного життя», та чи відтворені вони у перекладі;

– які способи перекладу переважають відповідно до мовних рівнів, на особливостях яких вони створені.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Якщо аналізувати заголовки/підзаголовки книги Рольфа Добеллі «Мистецтво гарного життя» відповідно до використаних автором синтаксичних засобів та стилістичних прийомів, можна виділити такі:

- заголовки-антитези;
- заголовки-спонування;
- заголовки-риторичні запитання.

Виходячи з цього оформлюються й основні функції заголовків/підзаголовків даної книги:

- оцінна („Warum es sinnlos ist“, in der Vergangenheit zu wählen);
- спонукальна („Tun Sie, was Sie können, nicht, was Sie gerne könnten“);
- інтригуюча („Wir lesen falsch“, „Warum Sie in der Karibik nicht glücklicher wären“).

Кожна з цих функцій слугує провідній функції – атрактивній, тобто кожна назва глави, кожен заголовок/підзаголовок має намір привернути увагу читача, викликати у нього інтерес до прочитання книги.

Проаналізувавши всі заголовки/підзаголовки книги можемо дійти висновку, що їхня інтригуюча привабливість створювалась автором на таких рівнях:

- лексичний

Рольф Добеллі використовував у заголовках/підзаголовках стилістично забарвлену лексику. Глава 3 називається «das Gelübde». Словник Дуден дає таке тлумачення: *Gelübde, das – (gehoben) feierliches Versprechen*. Отже, це стилістично марковане слово урочистого стилю. Таким чином, в українській мові ми намагались знайти також стилістично маркований відповідник. Із синонімічного ряду вартими уваги видавались слова «обрік», «обіт», «обіцання». Але іменник «обіт» несе книжне забарвлення, слово «обіцання» хоч і є застарілим, а це дає можливість для маневру, але воно належить до розмовного стилю, що одразу нівелює урочистість. Дуже обнадійливим виглядав іменник «обрік»: і застаріле слово, і в понятті приховується урочиста обіцянка, але релігійного характеру. В главі оригіналу про релігію мова не йдеться. Найважливішим є те, що автор радить пообіцяти собі щось не робити і не відступатись від цього. І от цю обіцянку не відступатись називає дещо пафосно «das Gelübde». Ситуативним відповідником в даному випадку видається іменник «зарок», саме він приховує поняття відмови від чогось. Щоб хоч якось зберегти стилістичну маркованість, було прийнято рішення вжити саме розмовний варіант «зарок», а не нейтральний іменник «зарік».

Вся книга «Мистецтво гарного життя» пронизана англіцизмами. Не можна стверджувати, що це навмисний авторський прийом чи складова стилю автора. Рольф Добеллі прекрасно володіє англійською, постійно спілкується цією мовою, а це так чи інакше вплинуло і на манеру його письмового викладу думок. Зазвичай це терміни з економіки, психології, соціології, які набули широкого вжитку в самій німецькій мові.

Як чинити перекладачеві? Перекопати себе, що всі ці слова й так знайомі читачам без перекладу? Чи напружитись і спробувати довести, що мовний арсенал мови перекладу здатен передати закладене в англіцизмі поняття? Піти шляхом стратегії очуження чи одомашнення?

При перекладі цієї книги було прийнято рішення обрати стратегію одомашнення. Тільки там, де сам автор в оригіналі подає спочатку термін ан-

глійською мовою, а потім роз'яснює його німецькою, перекладачі залишали термін англійською і в мові перекладу. З одного боку, здається, що втрачається атрактивність заголовка. Адже все не своє привертає увагу. Але, з іншого боку, перекладачі пішли на такий крок, тому що в мові оригіналу англіцизми не несли функції атрактивності. До них давно вже звикли носії німецької мови.

Розглянемо декілька прикладів:

о «Warum es kein perfektes *Setup* gibb» – «Чому не існує ідеальних *стартових параметрів*» [2, с. 17];

о «*Black-Box-Denken*» – «Мислення *чорної скрині*» [2, с. 27];

о «*Fuck-You-Money*» – «*Гроші «Та-Пишов-Ти-В-Душу*» [2, с. 71];

о «*Nehmen Sie sich einen Freak zum Freund*» – «Зробіть *дивака* своїм другом» [2, с. 273];

о «Warum Sie *Outsider* kennen, aber selbst keiner sein sollten» – «Чому вам варто товаришувати з *ізгоями*, але не потрапляти самому до їхніх лав» [2, с. 273];

о «Wie Sie Ihren *Bullshit*-Detektor justieren» – «Як відрегулювати власний детектор *фігні*» [2, с. 291];

о «Warum Ihr *Input* wichtiger ist als Ihr *Output*» – «Чому ваші *внутрішні інвестиції* важливіші за ваші *зовнішні досягнення*» [2, с. 303].

- синтаксичний

Для підсилення виразності автор вдається до антитези. В таких випадках підшукувались антонімічні пари-відповідники. Розглянемо деякі приклади:

о Підзаголовок глави 1: «Wie Sie einen *Verlust* zu einem *Gewinn* machen». Для іменника «*Verlust*» було підбрано відповідник не «затрати», «витрати» чи «розходи», а саме «*видатки*», щоб зримувати його в антонімічній парі: «*видатки* – *прибутки*». Додаткове фонетичне обігрування компенсує деякі подальші втрати на фонетичному рівні в інших главах. Результат: «як вам *видатки* перетворити на *прибутки*» [2, с. 11].

о Підзаголовок глави 6: «Tun Sie nichts *Falsches*, dann passiert das *Richtige*». На перший погляд антонімічна пара «*falsch* – *richtig*» не повинна викликати проблем при перекладі. Але що обрати із синонімічного ряду до іменника «*Falsches*»? Є чимало можливостей: «неправильний», «помилковий», «неточний». Проте кожен з цих іменників приховує додаткове значення: «той, що не відповідає дійсності», «той, що містить помилку», «той, що не відповідає правилам». У главі ж йдеться про те, щоб не робити «etwas *Falsches*» через недогляд, через надмірну самовпевненість. Перекладацьке рішення було прийняте на користь слова «*хибний*»: «Не робить *хибного*, тоді відбудеться *правильне*» [2, с. 39]. Варто наголосити, що саме «*правильне*» відбудеться, а не «*вірне*»! Бо «*вірною*» може бути дружина, а от вчинок – «*правильним*».

о У підзаголовку глави 15 «Warum *Langweiler* mehr Erfolg haben als *Abenteuer*» зустрічаємо не тільки антонімічну пару, а й стилістично марковану лексику. Іменник «*Langweiler*» до розмовної, стилістично заниженої лексики. У перекладі відтворено обидві особливості: «Чому *зануди* більш успішні, ніж *авантюристи*» [2, с. 89].

о «Warum Ihr *Input* wichtiger ist als Ihr *Output*» – «Чому ваші *внутрішні інвестиції* важливіші за ваші *зовнішні досягнення*» [2, с. 303];

о «Das *Nachdenken* verhält sich zum *Tun* wie ein *Taschenlämpchen* zu einem *Scheinwerfer*» – «*Розмірковування та дія* співвідносяться так само, як *кишеньковий ліхтарик* та *прожектор*» [2, с. 229].

Наступні приклади не викликали перекладацьких труднощів, але вони показово підтверджують, що автор надавав перевагу заголовкам-антитезам, які несли в собі інтригуючу функцію: о «Wie Sie von der *äußeren* zur *inneren* Bewertung finden» – «Як вам від зовнішньої оцінки прийти до внутрішньої» [2, с. 101];

о «Lieber ein gutes *Leben* als einen schönen *Tod*» – «Краще гарне життя, ніж красива смерть».

Красномовною алюзією є підзаголовок глави 32: «Spieglein, Spieglein an der Wand». Назва глави 32 «Neid» («Заздрість») допомагає ще швидше розгадати натяк на казку про заздрісну королеву. В перекладі українською мовою Наталі Забили звертання до дзеркальця звучить так: «Любе дзеркальце, скажи та мій сумнів розв'яжи» [2, с. 187];

Для створення атрактивної функції автор вдається до гри слів. Підзаголовок глави 10 звучить так: «Kleine *Gefallen* sind große *Fallen*». Гра слів чи каламбур – це завжди підвищений виклик для перекладача. Дуже довго взагалі вважалося, що цей стилістичний засіб залишиться неперекладним, а, отже, поява каламбуру в тексті оригіналу автоматично означала фіаско перекладача. Не говорячи вже про те, що спочатку гри слів треба розгледіти, вхопити, зрозуміти.

Аналізуючи перекладені приклади гри слів, В.С. Виноградов зміг влучно виділити основні способи перекладу цього стилістичного засобу, які й досі залишаються основоположними:

✓ формально-зумовлений переклад. Такий переклад виникає тоді, коли основа каламбуру – власне ім'я історичної особи, міфологічного або літературного персонажа твору, інтернаціональний сталий вираз. У перекладача, який передає такий каламбур, виникає залежність не тільки від функціонально-смиислового змісту гри слів, але й від форми, тому що опорний компонент вже заданий і в більшості випадків його вже не можна змінити. У перекладі стимулятором буде транскрибований або транслітерований вираз. Результуючий компонент залежить від іншомовної форми, що ускладнює розв'язання перекладацького завдання;

✓ формально-незумовлений переклад. В даному випадку у перекладача більше можливостей для створення гри слів, адже вона базується на омонімії, неправильному вживанні слів чи співзвуччі загальних назв. Перекладач не так прив'язаний до стимулятора;

✓ переклад каламбурів, що ґрунтується на полісемії. У каламбурах-співзвуччях опорний компонент і результатанта завжди мають фонетичну подібність. Гра слів, що ґрунтується на полісемії, не пов'язана з такою залежністю. Вона виникає завдяки тому, що звукова словесна форма може мати

різні смислові значення. Стимулятор і результатанта поєднується в одному й тому ж звуковому комплексі і почергово реалізовується спочатку в одному, а потім в іншому значенні. Ті ж принципи спостерігаються і в грі слів з фразеологічними словосполученнями. Все зводиться до розкриття подвійного змісту, що приховує один і той самий словесний комплекс. Коли перекладач передає гру слів, що ґрунтуються на полісемії, він в основному не звертається до індивідуального словотворення, а вибирає готові мовні одиниці з лексичного фонду мови.

Гра слів у книзі є прикладом формально-незумовленого перекладу. В даному випадку вона базується на співзвуччі іменників: „Gefallen – Fallen“. Тлумачний словник Дуден дає визначення цього іменника: «persönliche Freude an jemandem/etwas, was man als angenehm in seiner Wirkung auf sich empfindet». З синонімічного рядку відповідників українською мовою продуктивними видавались: «любязність», «послуга», «приємність», «ласка». Вони могли слугувати стимуляторами для створення гри слів. Попитом у виборі став переклад іменника «Falle» (пастка). Вдалося створити гру слів у мові перекладу, при цьому зберігши і зміст, і форму: «Маленька ласка – велика пастка» [2, с. 61].

Одним із найпоширеніших засобів для створення підзаголовків цієї книги є риторичні запитання та спонукальні речення:

о «Warum es kein perfektes Setup gibt» – «Чому не існує ідеальних стартових параметрів» [2, с. 17];

о «Warum Sie Ihren Erfolg nicht verdienen» – «Чому ви не заслужили свого успіху» [2, с. 43];

о «Warum Sie einen Außenminister brauchen» – «Чому вам потрібен міністр зовнішніх справ» [2, с. 55];

о «Nehmen Sie Gefühle ernst – aber nicht Ihre eigene» – «Ставтеся серйозно до почуттів – але не до своїх власних» [2, с. 49];

о «Warum Sie weniger kaufen und dafür mehr erleben sollten» – «Чому вам варто менше купувати, а натомість отримувати більше вражень»;

о «Tun Sie, was Sie können, nicht, was Sie gerne könnten» – «Робіть те, що можете, а не те, що хотіли б мати»;

о «Warum Ihr Leben kein Fotoalbum ist» – «Чому ваше життя – це не фотоальбом» [2, с. 119].

Висновки з даного дослідження. Отже, інтригуюча привабливість заголовка/підзаголовка у мові оригіналу формувалась на лексичному та синтаксичному рівнях. Для досягнення адекватності перекладу застосовувався пошук ситуативного відповідника, спосіб формально-незумовленого перекладу гри слів, спосіб смислового розвитку. Результати дослідження можуть бути використані у курсах «Теорія перекладу», «Практика перекладу», «Стилістика німецької мови», «Порівняльна стилістика».

Список літератури:

1. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. Москва : Изв-во МГУ, 1978. 174 с.
2. Добеллі Рольф. Мистецтво гарного життя: 52 неймовірні шляхи до щастя. Київ : Ki Fand Media, 2019. 384 с.
3. Коваленко А.М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2002. 19 с.
4. Rolf Dobelli. Die Kunst des guten Lebens: 52 überraschende Wege zum Glück/Piper Verlag GmbH, München, 2017.

References:

1. Vinogradov V.S. (1978). Leksicheskiye voprosy perevoda khudozhestvennoy prozy [Lexical questions of translation of fiction]. Moskva : Izv-vo MGU, 174 p.
2. Dobelli Rol'f (2019). Mystetstvo harnoho zhyttya: 52 neymovirni shlyakhy do shchastya [The Art of a Good Life: 52 Incredible Ways to Happiness]. Kyiv : Ki Fand Media, 384 p.
3. Kovalenko A.M. (2002). Zaholovok anghlomovnoho zhurnal'noho mikrotekstu-povidomlennya: struktura, semantyka, prahmatyka : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv. nats. lnhv. un-t. Kyiv, 19 p.
4. Rolf Dobelli. Die Kunst des guten Lebens: 52 überraschende Wege zum Glück/Piper Verlag GmbH, München, 2017.